

Devetdeset let dr. Eme Umek

Dr. Ema Umek, arhivistka, zgodovinarica, svetovljanka in velik človekoljub je 14. 4. 2019 praznovala devetdesetletnico. S svojim delom, natančnostjo, doslednostjo in zavzetostjo na področju arhivistike in zgodovine, ki se mu je iskreno posvečala vsaj pol stoletja, je pomembno vplivala na razvoj arhivistike in zgodovine. Pri tem je vedno znova navduševala s posredovanjem svojega znanja in izkušenj, človeško toplino in skromnostjo. Njeno delo kaže izjemno širino, njegova glavna značilnost pa je, da temelji neposredno na arhivskih virih. Glede na njeno lucidnost in še vedno izvrsten spomin bi se verjetno še danes posvečala raziskavam po arhivskih dokumentih, če ne bi leta 2002 skoraj popolnoma izgubila vida.

Zgodovina, predvsem starejša, jo je zanimala že od nekdanj, zato se je vpisala na študij zgodovine in geografije. Že v študentskih letih je postala aktivna članica Zgodovinskega društva Slovenije, kar je ostala še kasneje v okviru Zgodovinskega društva Ljubljana. Kot uspešna študentka je leta 1952 za diplomu z naslovom *Kranjska kmetijska družba 1767–1787*, narejeno na podlagi arhivskega gradiva v takratnem Arhivu LRS, dobila študentsko Prešernovo nagrado. Za službo je najprej povprašala v omenjenem arhivu, kjer ji je takratni direktor Jože Maček dejal, da trenutno nimajo nobenega mesta, a naj se vrne čez eno leto. Zato je za eno leto odšla učiti zgodovino na kamniško gimnazijo. Po enem letu pa se je septembra 1953 zaposlila v arhivu in tam ostala vse do upokojitve leta 1988. V arhivu je začela delati v času, ko arhivsko delo ni bilo posebej cenjeno, prav tako pa je zahtevalo vsestranske zadolžitve. Z delom je kmalu pridobila široke izkušnje, saj je opravljala vsa dela v zvezi z arhivskim gradivom, in to na najrazličnejših fondih. Začela je urejanje gradiva, ki ni imelo ohranjene prvotne ureditve. Pri njenem delu ji je pomagalo dobro znanje šestih tujih jezikov. Njeno delo je bilo raznovrstno, od vodenja evidenc in urejanja do izdelave popisov, inventarjev, vodnikov in prikazov arhivskega gradiva ter objav virov. Obenem se je posvečala organizaciji dela v arhivih. Leta 1975 je pridobila naziv arhivska svetnica in odslej delala na vodstvenih mestih v arhivu; bila je namestnica direktorja in od leta 1984 do upokojitve direktorica arhiva.

Njen prispevek ni močno vplival le na delo in razvoj v Arhivu Slovenije, bila je tudi sodelavka arhivskega društva, s svojim delom in strokovnostjo pa je vplivala na razvoj celotne arhivske stroke. Bila je aktivna članica Arhivskega društva Slovenije od njegove ustanovitve leta 1954. Imela je odločilen delež pri vodniku po matičnih knjigah Republike Slovenije in župnijskih arhivih. Njena študija v uvodniku po matičnih knjigah pa je najtehtnejši prikaz njihovega razvoja na Slovenskem. Začela je projekt popisovanja urbarjev, kar nadaljujejo njeni mlajši kolegi. Od leta 1975 je bila urednica publikacij Arhiva Republike Slovenije. Bila je med ustanovitelji in pobudniki ter od leta 1978 do 1985 tudi prva glavna urednica stanovskega glasila *Arhivi* – strokovnega časopisa Arhivskega društva in arhivov Slovenije, ter soustanoviteljica zbirke *Viri*. Objavila je dokumente o kmečkih uporih, dala je pobude in začela priprave za številne izdaje virov, od katerih so nekateri bili dokončani oziroma realizirani mnogo kasneje, na primer izdaja risb utrdb Giovannija Pieronija ali objava kart jožefinskih vojaških merjenj itd. Ena od izdaj, pri katerih je sodelovala nazadnje, je objava Fabijančičeve *Zgodovine ljubljanskih sodnikov in županov*.

Z delom je postala velika poznavalka najrazličnejšega arhivskega gradiva, posebno v Arhivu Republike Slovenije. Zaradi dolgoletnega dela pri arhivskem nasledstvu po avstro-ogrski monarhiji pa je bila tudi ena najboljših poznavalk

Dr. Ema Umek 14. 4. 2019 s šopkom, ki ga je prejela kot rojstnodnevno darilo od sodelavcev Univerze za tretje življenjsko obdobje.

dunajskih arhivov. Prav tako je postala izjemna poznavalka arhivskih pomožnih ved, posebno novoveških rokopisnih kurzivnih pisav. Umkova je kot specialistka za urejanje in popisovanje arhivskega gradiva pripravila strokovne podlage za popisovanje različnih zvrsti arhivskega gradiva, posebno še tovrstne podlage za prvi arhivski računalniški program Armida. Svetovala je tudi pri pripravi podzakonskih aktov o popisovanju. Ni sodelovala le z Arhivskim društvom Slovenije, ampak je sodelovala tudi pri različnih arhivskih projektih zveze arhivskih delavcev Jugoslavije.

Poznavanje arhivskih virov se kaže v njenih zgodovinskih razpravah in člankih, med katerimi je najti prave poglobljene študije. Posvetila se je gospodarski zgodovini, od agrarne zgodovine, lova, ribolova do prometa (posebno poglobljeno zgodovini plovbe po Savi in Ljubljanici), kugi, zvrstem dokumentarnega gradiva (matične knjige, urbarji itd.), izseljevanju Slovencev in izseljeništvu, kranjskim deželnim stanovom, Kranjski kmetijski družbi, krajevni zgodovini, zgodovini arhivov itd. Za Enciklopedijo Slovenije je pripravila besedila za triindvajset gesel. Objavila je inventarje graščinskih arhivov Kostanjevica, Pleterje in Stična ter v dveh zvezkih inventar gospodarstva Dol z naslovom *Erbergi in dolski arhiv*. S tem je Ema Umek z izredno vestnostjo, natančnostjo in strokovnostjo sestavila inventar, ki je rezultat njene obdelave obsežnega graščinskega arhivskega fonda. Čeprav bi si zaradi svojega dela zaslužila že mnogo prej, je doktorirala šele leta 1990 z disertacijo *Erbergi in dolski arhiv*, ko so jo kolegi prepričali, naj svoje obsežno znanje vendarle formalizira še z doktorskim naslovom.

Pripravljala je arhivske tematske razstave s katalogi, predavanja in publikacije o arhivu in arhivskem gradivu ter številne priložnostne prezentacije gradiva in arhivske dejavnosti. Med večjimi razstavami, pri katerih je sodelovala in se jim posvetila s posebno ljubeznijo, so bile razstave o slovenščini v dokumentih, nacionalnih programih pri Slovencih, Cankarju, reformaciji in o pomembnih slovenskih osebnostih, ki so delovale v tujini, z naslovom *Imeli so dve domovini*. Razstava o slovenščini, je bila postavljena leta 1971 in nato v dopoljeni obliki znova leta 1982.

Uvedba arhivistike za zgodovinarje v fakultetni študij leta 1978 je bila posledica tudi njenih prizadevanj. Od leta 1978 do 1988 je vodila vaje iz arhivistike na zgodovinskem oddelku filozofske fakultete v Ljubljani. V šolskem letu 1987/88 pa je v Arhivu Slovenije organizirala še posebno poglobljen seminar, namenjen študentom zgodovine. Tam so študenti obravnavali testamente, zapuščinske inventarje in drugo arhi-

vsko gradivo. Številne študente je navdušila za raziskave po arhivskem gradivu in za arhivsko delo, obenem je pomagala študentom pri pripravi diplomskih del. Pripravila in vodila je prve tečaje iz nemške paleografije, ki jih je organiziral Arhiv Slovenije. Prizadevala si je za uveljavitev arhivistike v raziskovalni sferi in mednarodni izmenjavi. Ko je bila direktorica, je posebno skrb namenila kadrom in njihovemu nadaljnjemu izobraževanju. Sodelavce je spodbujala k vpisu na znanstveni magistrski in doktorski študij, z namenom, da pripomore tudi k boljšemu vrednotenju arhivskega dela. To je imelo za posledico številna magistrska in kasneje doktorska dela, ki so jih pripravili arhivisti, obenem pa tudi uveljavljanje Arhiva Slovenije.

Med arhivisti je bila pobudnica sistematičnega raziskovanja, evidentiranja in snemanja arhivskega gradiva, pomembnega za zgodovino Slovencev v tujih arhivih. Posledično pa je organizirala in vodila tovrstno evidentiranje na Madžarskem, v Avstriji in Italiji. Prizadevala si je za vrnitev odtujenega arhivskega gradiva iz Italije. Od leta 1976 je delovala kot ekspert v komisiji za vračanje arhivskega gradiva na podlagi sporazuma med Republiko Avstrijo in Jugoslavijo iz leta 1923 in protokola iz leta 1958.

Za svoj prispevek k razvoju Arhiva Republike Slovenije je leta 1987 prejela visoko državno odlikovanje red dela z zlatim vencem. Arhivsko društvo Slovenije pa ji je za delo v društvu in prispevek k razvoju arhivske službe na Slovenskem podelilo priznanji leta 1984 in 1994 ter jo leta 1996 sprejelo med častne člane. Leta 2006 pa je za svoje življenjsko delo prejela Aškerčevo nagrado.

Z objavami arhivskega gradiva, strokovnimi članki, delom v arhivskih komisijah in pri vzgoji številnih mlajših kolegov je dala neizbrisen pečat slovenski arhivski stroki. Vedno brez nejevolje je bila pripravljena pomagati ne le sodelavcem, ampak vsakomur, tudi študentom, raziskovalcem in ljubiteljem. Obenem še vedno poudarja velik pomen, ki ga ima skrb za arhivsko gradivo in poznavanje preteklosti svojega naroda. Kot je dejala v nedavnem intervjuju za časopis *Delo*: »Ker premalo poznamo našo preteklost, so marsikatere odločitve površne. Zgodovina ni samo tisto, kar je napisano v zgodovinskih knjigah. Zgodovina so dokumenti, ki jih je treba poznati, poznati tudi njihov časovni in situacijski kontekst, pomembne dokumente pa je potrebno tudi objaviti.«¹

O vsestranskem in bogatem delu Eme Umek lahko preberemo v številnih prikazih: Peter Ribnikar (Kronika 37/3, 1989); Jože Žontar (Arhivi XII, 1989; Zgodovinski časopis 43/1, 1989 in Arhivi XXII, 1999); Marija Oblak Čarni (Zgodovinski časopis, 53/1, 1999 in Zgodovinski časopis 2019); Janez Kos (Kronika 57/3, 2009); v Slovenskem biografskem leksikonu (13. zv. Trubar–Vodaine, Slovenska akademija znanosti in umetnosti 1982). Leta 1999 je kot posebna številka *Arhivov* (XXII, 1999) izšel »Zbornik ob sedemdesetletnici dr. Eme Umek«.

Srečanja z dr. Umek niso le srečanja z osebo vsestranskega in poglobljenega razumevanja zgodovine, ampak tudi srečanja z osebo širokega duhovnega obzorja. Dokler ji je zdravje dopuščalo, je bila stalna abonentka ljubljanskih gledališč, filharmoničnih koncertov, obiskovalka muzejskih, likovnih in drugih razstav, spremljevalka strokovne arhivistične in zgodovinske literature ter leposlovja. Tako zaradi službenih dolžnosti kot lastnega interesa je pogosto in rada potovala ter bila reden gost v evropskih kulturnih središčih. Po upokojitvi je predavala zgodovino na univerzi za tretje življenjsko obdobje. Za slušateljce je organizirala in vodila zelo poučne ekskurzije. Že šestindvajset let je **članica ljubljanskega** soroptimističnega kluba, v katerem so zbrane uspešne ženske različnih poklicev in karier z namenom povezovanja z drugimi »soroptimistkami« po svetu. Ugaja ji dobrodelno poslanstvo kluba. Ne nazadnje pa je dr. Ema Umek tudi donatorka. Nedavno je poklonila Narodnemu muzeju Slovenije izje-

¹ Intervju z dr. Emo Umek z naslovom: »V razvitih družbah je državni arhiv eden od atributov državnosti, pri nas žal ni«, *Delo* 6. november 2018.

mno dragoceno muzealijo, in sicer aliančni grb družin Auersperg-Kaiserstein iz začetka 18. stoletja.²

Kljub temu da so ji leta prinesla številne težave, se ne pritožuje. V svoji pozitivni naravnosti je srečna, ker je v življenju dobila veliko dobrih prijateljev in prijateljic, od katerih so nekateri še vedno z njo. Ob častitljivem jubileju smo ji hvaležni za njen velik prispevek pomoč ter znanje, ki nam ga je posredovala in ji želimo predvsem zdravja, v upanju, da bi nas še dolgo navdihovala s svojim pogumom in optimizmom.

Matevž Košir

Sedemdeset let mag. Aleksandre Serše

V visoki pomladi 2019 je svoj 70. rojstni dan praznovala mag. Aleksandra Serše, zgodovinarica, arhivistka, mentorica, naša draga sodelavka in prijateljica. Skoraj vso svojo službeno kariero je preživela v slovenskem državnem arhivu, najprej kot arhivistka v sektorju za obdelavo, evidenco in uporabo arhivskega gradiva, pozneje kot samostojna svetovalka-arhivistka za upravo od 1850 do 1918. Ob koncu leta 2001 je postala svetovalka direktorja, jeseni 2006 pa vodja oddelka za informacije, dokumentacijo in tehnične naloge. Po skoraj 33 letih arhivske službe je konec leta 2009 odšla v pokoj.

Saša se je rodila v Ljubljani v družini intelektualcev, učiteljice in inženirja. Mati je bila po rodu Madžarka, potomka plemičev, zato je Sašin materni jezik pravzaprav madžarščina.

Mladost je preživela na Poljanah, v t. i. Rdeči hiši, pozneje se je s starši preselila na Prule. Osnovno šolo je obiskovala na Poljanah, nato pa se je vpisala na klasično gimnazijo, ki je imela prostore v današnji Gimnaziji Jožeta Plečnika. Saša je bila nadarjena za jezike; v letih izobraževanja in pozneje se je dobro naučila angleško, nemško in francosko, kot svoj materni jezik obvlada madžarščino, od mame, ki je poučevala med drugim tudi srbohrvaščino, se je naučila še tega jezika. Klasična izobrazba ji je dala svetovnonazorsko širino, a tudi sposobnost analitičnega in logičnega razmišljanja.

Po gimnaziji se je na ljubljanski Filozofski fakulteti vpisala na študij samostojne zgodovine. Na oddelku za zgodovino je študirala v generaciji skupaj s poznejšimi kolegi arhivistkami in arhivisti Marjeto Matijević, Darinko Drnovšek, Metko Gombač, Kristino Šamperl Purg, Emico Ogrizek in Miranom Kafolom ter številnimi priznanimi zgodovinarji, med drugimi z Darjo Mihelič, Jero Vodušek Starič, Rajkom Bratožem in Jožetom Ciperletom. Diplomirala je leta 1975 z delom »Primerjava Slovenskega biografskega leksikona z Avstrijskim biografskim leksikonom«.

Sicer je po materi podedovala uglajenost in izbran način vedenja, po očetu pa očitno sistematičnost in natančnost pri delu. Čeprav nikakor noče izstopati ali biti v središču pozornosti, je hitro opažena in si jo ljudje zlahka zapomnijo. Ne le po atraktivnem videzu, tudi po načinu komunikacije in toplem odnosu do ljudi je posebna, zato je priljubljena in vedno povsod lepo sprejeta. Ko je bila še v službi, je prihajala na delo z začrtanimi cilji za ves dan in bila ob koncu delovnika nesrečna, če se ji ni vse izteklo po načrtih. Njeno stremljenje k popolnosti pa vendarle ni dlakocepsko in pri skupinskem delu je vedno pripravljena na kompromise.

² Več o grbu in donaciji bo mogoče prebrati v naslednji številki publikacije *Argo, Časopis slovenskih muzejev* 62 (2019), št. 1.